

DİL EĞİTİMİNİN DİL BİLİMSEL TEMELLERİ: FERDİNAND De SAUSSURE'ÜN GENEL DİLBİLİM KURAMINDA DİL EĞİTİMİYLE İLGİLİ BULGULAR

Yrd. Doç. Dr. Bilginer ONAN
Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Özet

Bu çalışmada, Ferdinand De Saussure'ün Genel Dilbilim Kuramı'nda ele aldığı ve temellerini oluşturduğu yapısal dil biliminin dil öğretimine katkıları üzerinde durulmuştur. Çalışma çerçevesinde öncelikle, ilk dönemlerden başlayarak 19. yüzyıl başlarına kadar dil çalışmalarının tarihî gelişimiyle ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Tarihî süreç analizinde, Eski ve Orta Dönem'de yapılan ve günümüz bakış açısıyla önem taşıyan çalışmalar ele alınmıştır. Ardından, Yapısal Dil Bilimi'nin kurucusu Ferdinand De Saussure ve Genel Dilbilim Kuramı hakkındaki açıklamalar yer almaktadır. Çalışmanın asıl bölümünü oluşturan, Genel Dilbilim Kuramı'nın dil eğitimine getirdiği yenilikler çerçevesinde, dil eğitiminin temel gerekçesini oluşturan dilin uzlaşım sal niteliği ve dizge kavramları üzerinde durulmuştur. Bu açıklamaların ardından, sözlü dile öncelik verilmesi, yazı dili ile sözlü dilin karşılaştırılması, dil ve söz karşıtlığı, töz ve biçim, anlam ve değer, dizisel ve dizimsel ilişkiler gibi konular üzerinde de durulmuştur. Genel Dilbilim Kuramı'nda ayrıntılı bir şekilde analiz edilen bu hususların, dil eğitimine teorik anlamda yeni bakış açıları kazandırdığı düşünülmektedir. Saussure'ün, kendisinden önceki dönemleri çok iyi analiz ederek geliştirdiği kuramında yer verdiği bu hususlar, her ne kadar dil olgusunu betimlemeye yönelik olsa da, geri planda dil öğretimine yaptığı katkılar inkâr edilemez. Kısaca bu çalışmada, yapısal dil bilim anlayışı dil öğretimi açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ferdinand De Saussure, Dil Öğretimi, Yapısal Dil Bilim, Genel Dilbilim Kuramı.

LINGUISTIC GROUNDS OF LANGUAGE EDUCATION: FINDINGS ABOUT LANGUAGE EDUCATION IN GENERAL LINGUISTICS THEORY OF FERDINAND DE SAUSSURE

Abstract

This study focuses on contributions of structural linguistics, which was treated and underpinned by Ferdinand de Saussure in General Linguistics Theory, to language teaching. Within the framework of the study, firstly general information about historical development of linguistic studies beginning from the early phases until the beginning of the 19th century are given place. Studies conducted in early and mid phases which have a big importance when evaluated with today's point of view are treated in historical process analysis. The reason for giving place to general information about historical process is to present differences in point of views of Saussure for language in a better way. The main reason of language, its conventional characteristic, and system concepts were focused on within the framework of the innovations that General Linguistics Theory brought to language education, which compose the main part of the study. In addition to these concepts, such subjects as comparison of written language and spoken language, language and statement contrast, substance and form, meaning and value, serial and syntagmatic relations were also focused on. It is thought that these subjects, which are analyzed in detail in General Linguistics Theory, bring language education new point of views in theoretical and practical senses. These subjects that Saussure gave place to in his theory, which he developed by analyzing previous phases very well, are for describing language phenomenon however their contributions to language teaching in the background cannot be ignored. In short, structuralist linguistics approach is evaluated in this study in terms of language teaching.

Key Words: Ferdinand de Saussure, Language Teaching, Structuralist Linguistics, General Linguistics Theory.

Giriş

Dilin insanoğlu tarafından sözlü bir iletişim aracı olarak kullanılmasıyla dil çalışmalarının başlangıcı arasında uzun bir zaman süreci vardır. Tarihî süreçte dil çalışmaları, yazılı dilin kullanılmasıyla başlar. Yazı diliyle birlikte dilin yatay bir düzlemde görsellik kazanması ve daha somut hâle gelmesiyle birlikte dil, üzerinde düşünölen, fikir yürütölen, en önemlisi merak edilen bir olgu hâline gelmiştir.

Dil çalışmaları genel olarak değerdendirildiğinde; Saussure öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana döneme ayrılmaktadır. Saussure öncesi dönemde, günümüz dil bilim görüşleriyle paralellik gösteren önemli görüşler ileri sürölmekle birlikte, bu görüşler yer aldıkları dönem içerisinde yalnız kalmıştır. Saussure öncesi dönem, dil çalışmaları açısından genel anlamda, kümülatif bir nitelik göstermemektedir. Dilin genel problemleri çözümlenmemişken çalışmaların ayrıntılara yöneldiği bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Saussure, kendisinden önceki dil çalışmalarını ve bu çalışmaların geldiği noktayı doğru analiz etmiştir. Bu çalışmalardaki boşlukları tespit ederek modern anlamda dil bilimi çalışmalarını başlatmıştır. Ölümünden sonra, karşılaştırmalı dil bilgisi ve genel dilbilim kürsüsüne atanan Charles Bally ve Albert Sechehaye'nin, öğrencilerin¹ ders notlarını bir araya getirerek oluşturdukları ve 1916 yılında yayımlanan Genel Dilbilim Dersleri isimli eser, çağdaş dil bilimi çalışmalarının miladı olarak kabul edilmektedir. Bu eser, dil bilimi çalışmaları açısından büyük bir öneme sahip olmakla birlikte dilin dizge olma özelliği, uzlaşım sal niteliği, yazı / dil ayrımı, dil / söz ayrımı, töz ve biçim, dizisel / dizimsel ilişkiler, anlam ve değerd kavramlarını dile getirmesi sebebiyle dil eğitimi açısından da önem arz etmektedir. Saussure'ün dil bilimi alanında dile getirdiği bu hususların dil eğitimi açısından değerdendirilmesi, dil eğitiminin dil bilimsel temellerini tespit etmede önemli bir aşama olarak kabul edilmelidir.

1. Saussure Öncesi Dil Çalışmaları

Saussure öncesinde yapılan dil çalışmalarını Eski ve Orta Dönem olmak üzere iki ana sürece ayırmak mümkündür. Bu dönemlerde yapılan çalışmaların dile bakış açısı, dil eğitimi çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Elbette bu dönemlerde de dil eğitimi yapılmıştır ama eldeki kanıtlar bu dönemlerdeki dil öğretiminin temelde yazı öğretimine dayandığını göstermektedir. Dilin bütün yönleriyle yetkin bir şekilde tanımlanmadığı ve dil çalışmalarında bir yöntem probleminin olduğu dönemlerde, dil eğitiminde bilimsel bakış açılarından söz etmek mümkün değildir.

---

¹ Kimi kaynaklar yapıtın oluşumunu, Bally ile Sechehaye'nin derslerde not tutmuş öğrencilerden olduğu izlenimini uyandıracak biçimde anlatırlar. O. Ducrot işi daha da ileri götürerek ünlü yapıtı doğrudan doğruya öğrencilerin kendi kişisel notlarına dayanarak yazdığını söyler. Kimi kaynaklar, derslerde bulunmuş olan A. Riedlinger'i iki yayımcıyla bir tutarak yapıtı üç öğrencinin yazdığını belirtir. Sekiz öğrenciden aldıkları otuz üç defter üstünde çalışan yayımcılar bu öğrencilerden biri olan Riedlinger'den ilk iki ders dizisine ilişkin betikleri karşılaştırma konusunda yararlanmışlardır. Yapıtın temelini ise üçüncü ders dizisi oluşturmuştur. (Bkz. Genel Dil Bilim Dersleri s. XIII)

Saussure'ün dil eğitimine yaptığı dolaylı etkiyi doğru bir şekilde analiz edebilmek için Eski ve Orta Dönemdeki çalışmaların değerlendirilmesi gerekmektedir.

1.1. Eski Dönem

“Dille ilgili, daha doğrusu değişik dillerin varlığını açıklamaya yönelik bildiğimiz en eski öykülerden biri, Babil Kulesi öyküsüdür. (Babil Krallığı, M.Ö. III. binin ortalarından, M.Ö. VI. yy'a kadar kesintilerle sürer). Babil'de insanlar, gökyüzüne tırmanmak için bir kule yapımına girişirler. Ancak, Tanrı, onların bu küstahlığına kızar, kuleyi yıktığı gibi, insanları da cezalandırmak için dillerini karıştırır. Daha önce herkes aynı dili konuşurken, şimdi herkes başka bir dil konuşmaya başlar. Birbirini anlamaz olur. Bu, Babilliler için gerçekten kötü bir durumdur. Dil, işlevini yerine getiremez olduğu anda, toplumsal yaşam da imkânsızlaşır. Oysa insanın yaşayabilmesi ancak topluluk hâlinde mümkündür. Dilin işlevinin ortadan kalkması, eksikliğinin duyulması, dile olağan ötesi bir nesne gözüyle bakabilmeyi, dil üstünde düşünmeyi başlatır” (Akerson, 1997: 16).

Kutsal Kitap'ta geçen ve dilin iletişimsel önemini vurgulayan bu öyküde, dile getirilmeyen ama Babil için iki dilli yaşam pratiğinden kaynaklanan birtakım ihtiyaçların zorunlu bir sonucu olan tarihsel boyuta da değinmek gerekiyor.

“Babil'de iki dilli bir ortam vardır. Babil'de yaşayan insanlar, yalnızca olağan bir biçimde kendi dillerini konuşmuyorlardı. Öte dil de vardı. Kentin yaşamını sürdürebilmesi, iletişimin gerçekleşebilmesi için öteki dili yani Sümerceyi bilmek gerekiyordu. Bu ikinci dil, varlığını Babil'in dili olan Akadçanın yanı sıra, M.Ö. 2000'lere kadar sürdürdüğü gibi, daha sonra kutsal dil sayıldı. Üstelik Akadça, Sâmî dil ailesindendi. Oysa Sümerce, Akadça ile akraba değildi. Tek heceli sözcük köklerine sahip, bitişken bir dildi. Aralarında fazlaca belirgin bir fark vardı. Sümercenin zaman içerisinde, gündelik dili etkilemeye başlaması, bildiğimiz anlamda ilk karşılaştırma çalışmalarına yol açtı. Bölgede yapılan kazılarda, daha M.Ö. III. binde hazırlanmış Sümerce Akadça sözlükler bulunmuştur. M.Ö. 1600'lerden itibaren de çift dille dil bilgisi metinleri yazılmıştır. Bu metinler, başka konuların yanı sıra, iki dilin fiil çekimleri hakkında değerli bilgiler içermektedir. Dil bilgisiyle uğraşılmasının nedeni, büyük olasılıkla iki dilin değişik yapılara sahip bulunmasından kaynaklanıyordu. Şöyle ki: Akraba dillerin dil bilgileri, yapıları birbirine benzediğinden, o dönemlerde, öteki dili öğrenmek için belki de sözlük yeterli sayılacaktı. Oysa akraba olmayan diller arasında sözlük dağarı, biçimbirimler, çekim ve söz dizimi açısından büyük farklar vardır. İki akraba olmayan dilin yan yana varlığını sürdürmesi, sözlüklerin yeterli olmamasına, dil bilimsel kategori ve yapıların araştırılmasına yol açmış olabilir” (Akerson, 1997: 16-17).

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tarihte bilinen ilk dil çalışmaları, Mezopotamya'da, Babil kentinin iki dilli olması sebebiyle, Akadça ve Sümerce dilleri arasında karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Sümer ve Akad dilleri arasındaki yapısal ayrımlar ve ticarî ilişkiler, bu çalışmaların başlamasında temel etken olmuştur.

Kronolojik açıdan dil çalışmalarının değerlendirilmesinde dolaylı bir etkiye sahip olsa da kuşkusuz alfabenin de önemli bir yeri vardır. “M.Ö. 1000 civarında Fenikeli bir rahip, öğrenilmesi ve öğretilmesi yıllar geçtikçe güçleşen çivi yazısını, girdiği bu çıkmazdan kurtarmak için şöyle bir çare düşünüyor: *Dilimdeki seslerin ve hecelerin sayısı sınırlıdır. Bu sınırlı ses gruplarının her biri için binlerce ideogramdan birer resim seçerim. Seçilen her bir işaretin iki fonksiyonu olsun. Bu işaret tek başına kullanıldığında çivi yazısı sisteminde hangi kelimeye tekabül ediyorsa öyle okunsun ve o manada kullanılsın. Bu işaret, başka işaret ve resimlerle birlikte geldiği zaman asıl manasını bıraksın ve sadece aslına tekabül ettiği kelimedeki ilk hecenin alâmeti olsun; diğer işaretlerin okunuşlarıyla birlikte yeni bir kelime ifade etsin. İlk alfabe fikri bu şekilde doğmuştur*” (Tekin, 1993: 11). Doğu Akdeniz limanlarında ticarî ilişkilerin yoğun olması, bir anlamda alfabeyi zorunlu hâle getirmiştir. Alfabenin bulunmasından sonra bu yazı sistemi hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. “Bugünkü Filistin bölgesinde ortaya çıkmış olan ilk abece düzeni, Kenanî kolundan Batı’ya geçerek, Grek, Etrüsk ve Latin abecelerine dönüştüğü gibi; Ârâmi kolundan da Doğuya yayılarak Göktürk, Soğut, Uygur, Ermeni ve Arap abecelerini oluşturmuştur” (Başkan, 2006-b: 193).

Dil çalışmalarının tarihî sürecinde, bilinen ilk dil deneyi, Eski Mısır’da yapılmıştır. “Ünlü tarihçi Herodot’un kaydettiğine göre, İ.Ö. VII. yüzyılda, Psammetik, yeni doğmuş iki çocuğu, yanlarında hiçbir söz söyletmeden yetiştirmiş, 3 yıl sonra çocukların ilk sözcüğü duyulmuştur. Kelime *Bekos*’tur. Araştırılınca bu sözcüğün Frigya dilinde *ekmek* anlamına geldiği bulunmuştur. Buna benzer deneyler, başkalarınca da yapılmıştır” (Aksan, 1998: 95).

Eski Hint’te dil çalışmalarının temelinde dinî nedenler vardır. “Dinî bilgi derlemeleri Veda’ların yanlış saptanmasından, hatalı okunmasından ve zamanın aşınmasına uğramasından kaçınmak için dil çalışmalarına önem verilmiştir. İ.Ö. V. yüzyılda yaşadığı anlaşılan ünlü Hint bilgini Panini, Sanskritte ilgili 4000 kadar kuralı ve söz varlığına ait yazıları bir araya getiren bir dil bilgisi kitabı bırakmıştır. İ.Ö. IV. yüzyılda yaşamış ve Nirutka adlı ünlü bir kitap yazmış olan Yaska ise köken bilgisi konusu üzerinde durmuş, sözcüklerle nesnelere arasında ses açısından ilişki bulunup bulunmadığı sorununu da incelemiştir. Bu iki bilgiden çok daha önce Eski Hint’te birçok kimsenin çalıştığı, köklü bir dil bilgisi geleneğinin yerleştiği, hatta kuzeyde ve güneyde olmak üzere iki dil bilgisi okulunun var olduğu anlaşılmaktadır. Hint gramercilerin dil konusunda vardıkları yargılar ve kullandıkları terimler bugün bile önem taşımakta, yer yer kullanılmaktadır”(Aksan, 1998: 16). Sonuç olarak, Eski Hint’te dil çalışmalarının kökeninde yine dinî nedenler olduğu görülmektedir. “Vedaların, yani kutsal metinlerin yanlış okunmasını, dinî sebeplerden dolayı sağlamak isteyen rahipler, bu metinler üzerinde çalışıp, dildeki boğumlanma noktalarını büyük bir kesinlikle belirtmişlerdir” (Bayrav, 1998: 29). Hintlilerin yaptıkları bu çalışmaların Avrupa diltiliği üzerinde bir etkisi olmamıştır.

Eski Yunanlılar (Grekler), Homer destanlarının dilinin zamanla değiştiğini görerek bu şiirlerin gelecek kuşaklara yanlış ve doğru bir şekilde aktarılabilmesi

için dil kurallarını tespit etmeye çalışmışlardır. Eski Yunan'da ilk dil çalışmaları bu şekilde başlamıştır. İlk çalışmalar felsefe alanında olmuş, gramer çalışmaları daha sonra başlamıştır.

Eski Yunan'daki dil çalışmalarını iki ana döneme ayırmak mümkündür. Dil çalışmalarının felsefenin etkisi altında olduğu dönem yani Felsefe Çağı. Dil çalışmalarının felsefenin etkisinden çıkıp gramer anlayışının olduğu dönem, Gramer Çağı.

Felsefe Çağı kendi içinde, *Sokrat öncesi, Sokrat devri ve Sokrat sonrası devir* olmak üzere üç alt döneme ayrılmaktadır. Sokrat öncesi devirde yaşayan filozoflar için dünyayı ilgilendiren çeşitli sorunların en önemlilerinden biri şuydu: *"Dildeki kelimeler ile bunların gösterdikleri nesnelere ve kavramlar arasındaki bağlantı doğuştan mı gelmez, yoksa insanlar tarafından mı yaratılmıştır?"* M.Ö. VI. yüzyılda yaşamış olan Herakleitos ve Demokritos, bu tartışmaların iki ucunda bulunuyorlardı" (Başkan, 2003-b: 23-24). *Doğuştancılık* ve *Anlaşma* kelimeleriyle özetlenen bu iki karşıt görüşün ortaya koyduğu soruya yüzyıllar boyunca cevap bulunamamıştır. Bu tartışmaya son noktayı 19. yüzyılın başlarında Ferdinand De Saussure koymuş, *"Gösterge nedensizdir."* diyerek, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin tamamen uzlaşım sal olduğunu ifade etmiştir.

Sokrat öncesi dönemde dille ilgili temel tartışma konusu olan doğuştancılık ve anlaşma kavramları, Sokrat devrinde de önemini korumuştur. Eflatun'un *Kratilos* isimli eserinde yine bu tartışma konusu ele alınmıştır.

Dil çalışmalarının felsefenin etkisi altında olduğu Sokrat devrinde, yavaş yavaş bir gramer anlayışının ortaya çıkmasında *Sofistlerin* önemli bir payı vardır. "M.Ö. V. yüzyıl ortalarında ortaya çıkan ve kendilerine Sofist denilen konuşma ustaları, dili pratik yönden incelemeye başlamışlardır (Başkan, 2003-b: 25).

Sokrat sonrası devirde Aristo ve Stoacılar'ın görüşleri önem kazanmıştır. "Batı dünyasında, yüzyıllar boyunca *gramerin babası* olarak anılmış olan Aristo, *Poetika* adlı eserinde kelimeleri inceleyerek bunları yapılarına göre sınıflara ayırmıştır. Böylece Sofistlerin çekirdek olarak ortaya attıkları gramer çalışmaları Aristo ile daha da gelişmiştir" (Başkan, 2003-b: 26).

Sonuç olarak, Eski Yunan'da, felsefe döneminde dil çalışmalarının kısır felsefi tartışmalar içinde kalmasının en önemli sebeplerinden biri, Greklerin kendi dillerinden başka dillere ilgi göstermeyişleri ve bu dilleri *barbaroy*, yani kuş sesi olarak tanımlayarak küçümsemeleridir. Bu bakış açısı, felsefe çağında dil çalışmalarının ilerlemesini önemli ölçüde engellemiştir.

Gramer Çağı, Helenistik devre olarak da isimlendirilmektedir. Gramer Çağı'nın en önemli dilcileri, Dionysios, Discolos ve Hesikos'tur. Ayrıca bu dönemde İskenderiye ve Bergama adında iki dil okulunun kurulduğunu da görüyoruz.

"İskenderiye okulundakiler, dildeki düzenliliği kabul ettikleri için kendilerine *düzenciler* denmiştir. Karşılarında bulunan Bergama okulundakiler ise dilde kesin bir düzen olmadığını savunmuşlardır. Bu nedenle onlara *aykırıcular* denmiştir.

İskenderiye okulundaki gramerciler, dilin zamanla bozulduğu düşüncesinden hareket ederek dil kurallarını kesin bir düzen içinde tespit etmeye, dilin yapı düzenini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bergama okulundaki gramerciler, her ne kadar bu kurallardaki aykırılıkları işaret etmişlerse de İskenderiye okulunun çabaları olumlu sonuç vermiştir ve dil çalışmaları felsefeden kurtulmuş, kendi sınırları içinde, kendi ölçülerine göre incelenen bir çalışma alanı hâline gelmiştir” (Başkan, 2003-b: 27). İskenderiye Okulu, dili felsefenin etki alanından kurtarmıştır. Bu okulun çalışmaları Trakyalı Dionysios tarafından daha da geliştirilmiştir.

“Dionysios, Grekçenin ilk gerçek gramerini yazan kişidir. Dionysios’un lengüistik metodu bakımından önemi, gramerinde biçimsel bir yol izlemiş olmasıdır. Fiil gibi bir kelime sınıfını, kelimenin anlamına göre değil, bunun yerine, şahıs veya sayı bakımından çekilişine göre tanımlamıştır. Dionysios, dilde anlam ölçüsü yerine biçim ölçüsünün önemini kavramıştır” (Başkan, 2003-b: 28). Dionysios’un yaptığı bu çalışmalar, yol gösterici olmuştur. “Yunanca grameri, zamanla başka dillerinkine örnek olmuştur. Ermenice ve Süryani diline çevrilen gramer, İbranice ve Arapça üzerine yapılan çalışmalara yol göstermiş, öte yandan Lâtincenin gramerini etkilemiş ve dolaylı olarak bütün Avrupa gramerlerine günümüze kadar biçim vermiştir” (Bayrav, 1998: 30).

Gramer Çağı’nın diğer gramercileri Discolos ve Hesikos’tur. “II. yüzyılda yaşamış olan Discolos, Grekçenin *Dorik*, *İyonik*, *Aeolik* ve *Atik* gibi edebiyat lehçelerini inceleyerek *diyalektoloji* veya *lehçe bilgisine* başlamıştır. V. yüzyılda yaşamış olan Hesikos ise, sözlük çalışmaları ile tanınmıştır. *Mısırca*, *Akadça* ve *Galatça* gibi dillerden de derlemeler yaparak dil çalışmalarında Grek dünyasının dışına çıkabilmiştir” (Başkan, 2003-b: 28-29). Hesikos’un sözlük alanında yaptığı çalışmalar, bir yönüyle çok büyük önem taşımaktadır. Farklı dillerin sözlükleri üzerine yaptığı çalışmalar, Greklerin diğer dillere olan bakış açılarının değişmeye başladığını göstermektedir. Bu çalışmalarla birlikte ilk kez Greklerde, dolayısıyla da Batı dünyasında, farklı diller kavramı gündeme gelmiştir.

Bütün bu çalışmalara rağmen, Eski Dönem’de yapılan çalışmalar, dil alanında bütüncül bir anlayış oluşturamamıştır. “XV. yüzyıldaki coğrafya keşiflerine ve matbaanın bulunmasına gelinceye kadar yapılan dil çalışmaları, ayrı ayrı toplumların sınırları içerisinde kalmıştır” (Başkan, 2003-b: 23). Yunanlıların dil çalışmalarına yaptıkları en büyük katkılardan biri, “Fenikelilerin bulduğu alfabe sistemini geliştirmiş olmalarıdır. Yalnız konsonantları değil, vokalleri de gösteren bir alfabe geliştirmişlerdir” (Bayrav, 1998: 30).

Sonuç olarak Eski Yunan’da dil kavramı karşısında mantıksal bir bakış açısı geliştirildiği söylenebilir. O dönemdeki düşünürlerin, dille ilgili yargılarını eski metinlerden hareketle ortaya koymaları, bu mantıksal yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bu bakış açısı aynı zamanda, Eski Yunan’da dille ilgili düşüncelerin alan araştırmasına dayalı gözlemci bir bakış açısıyla hayata geçirilmesini de engellemiştir. Genel olarak, Eski Dönem’de, Batıdaki dil çalışmalarının temelinde Homer metinlerinin etkili olduğu görülmektedir. En başta Homeros’un metinleri

olmak üzere, ulusal geleneğin temeli sayılan eski ozanların eserlerinin dildeki değişimler yüzünden zor anlaşılmaya başlaması, Eski Yunan'da dil kavramını gündeme getirmiştir. Eski metinleri açıklama çabası, Yunanistan'da hem filolojinin, hem de ona çok yakın olan başka bilim dallarının doğmasına yol açmıştır. Metinler üzerinde yapılan gözlemler toplanıp sınıflandırılmış ve bu çalışmalardan, terminolojisi dil biliminde bugün de kullanılan Yunan Grameri ortaya çıkmıştır.

Dil çalışmaları çerçevesinde üzerinde önemle durulması gereken gelişmelerden biri de yazıda anlamı yönlendiren işaretlerin kullanılmasıdır.

“Noktalama işaretlerini ilk tasarlayan aydının Bizanslı Aristophanes (M.Ö.II. yy) olduğu söylenmektedir. Her ne kadar kurduğu sistem ilk zamanlarda okullarda öğretilmişse de uzun zaman kitaplarda uygulanması ender rastlanan bir olay olarak kalmıştır. Sisteminde başlangıçta üç işaret vardır. Bunlar, yüksek nokta, orta nokta ve alçak noktadır. Başlangıçta nokta işareti çoğunlukla kelimeleri birbirinden ayırmak için kullanılmıştır. Kelimeleri birbirinden ayırarak yazma alışkanlığı M.S. VII. yüzyıldan sonra yayılmaya başlar. VIII. yüzyılda soru işaretine (?) yer verilmiştir. Zaman boyunca, işaretlerin değeri de değişikliğe uğramıştır. Sözelimi, 8. ve 9. yüzyıllarda nokta kısa bir duraklama, noktalı virgül ise uzun duraklama için kullanılıyordu. Virgül, 8. yüzyılda ortaya çıkmıştır. 18. yüzyıldan itibaren, noktalı virgül, virgül ve ünlem işaretlerinin kullanımı yaygınlaşmıştır” (Bayrav, 1998: 78). Görüldüğü gibi, noktalama işaretlerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması yüzyıllar içinde gerçekleşmiştir. Noktalama işaretleriyle ilgili çalışmaların anlamın düzenlenmesi ve değerlendirilmesi bakımından, dil çalışmaları kapsamında değerlendirilmeleri gerekir.

“Grek medeniyetini benimseyen Romalılar, her şeyde olduğu gibi dil alanında da Greklere taklit etmekten öteye gidememişlerdir. Romalı gramercilerin yaptıkları şeylerden birincisi, Grek gramerini Latinceye uygulamak olmuştur. Böylelikle Latincenin özellikleri, Grekçe açısından ele alınarak daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Greklerin gözden kaçırdıkları noktalar, Romalı gramerciler tarafından ortaya çıkarılmıştır” (Başkan, 2003-b: 29). Genel olarak değerlendirildiğinde, Romalı gramercilerin Varro dışında dil çalışmalarına önemli bir yenilik ve bakış açısı getirmedikleri söylenebilir.

Arap dünyasında ilk dil çalışmaları, Irak'ta başlamış, İslâmiyet'in yayılmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in kitap hâline getirilmesinden sonra bu çalışmalar daha da yoğunlaşmıştır. Araplardaki dil çalışmalarında tartışmalar genel olarak nahv (sentaks) ilmi üzerinde yoğunlaşmıştır. Nahv üzerine farklı görüşlerin mevcudiyeti nedeniyle mektepler kurulmuştur. Özellikle Bağdat ve Basra Mektepleri arasındaki dil tartışmaları Arap dünyasında 11. yüzyıla damgasını vurmuştur. Roma döneminde İskenderiye ve Bergama okulları arasındaki düzenlilik ve aykırılık tartışması Araplarda, Bağdat (Kûfe) ve Basra okullarında da görülmektedir. Arap dilciler, Hintli ve Grek dilcilerin eserlerinden önemli ölçüde yararlanmışlardır. Felsefe çağı döneminde ortaya çıkan tabiat anlaşma tartışması Arap dilciler arasında da bir süre devam etmiştir. Bu tartışmalarda yer alan dilciler

arasında İbn-i Cinnî sayılabilir. Bilginler, çöllerde yaptıkları yolculuklar sırasında elde ettikleri malzemeler üzerinde gramer ve lûgat çalışmaları yapmışlardır. Araplarda ilk gramer çalışmalarının başlamasında Kur'an-Kerim'in doğru okunması ve Arapların diğer milletlerle temasa geçmeleri sonucunda ortaya çıkan Lahn olayının önemli bir payı vardır. Lahn, dilde hatalı okuma anlamına gelmektedir. Lahn olayı Arap gramercileri özellikle fonetik ve morfoloji çalışmalarına yönlendirmiştir. "8. yüzyılda yaşamış olan Arap dilci Sibeveyh, İran asıllı olup Arap gramerinin kurucusu sayılan El Halil'in öğrencisidir. Basra okulunun önemli temsilcilerinden biridir. Sadece El Kitab isimli eseri, o zamana kadar Arap dili üzerine yapılmış bütün çalışmaların sonuçlarını içermektedir. Sibeveyh'in El Kitab isimli eseri, Arapçanın en kesin ve eksiksiz grameri olarak kabul edilmektedir" (Başkan, 2003: 33). "Sibeveyh, cümle için anlamsal düzey, gramatik düzey ve pratik düzey olmak üzere üç temel düzey belirlemiştir" (Çıkar, 2001: 259). Karşılaştırmalı bir bakış açısıyla analiz edersek, Sibeveyh'in belirlediği birinci ve ikinci düzey, 1960'larda Chomsky'nin kuramında *derin* ve *yüzey* yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sibeveyh, belirlediği bu düzeyler için tam doğru, saçma, güzel ve çirkin gibi tanımlamalar belirlemiştir. Dilde gramatik doğruluk ve mantıksallığın örtüşmezliği problemi ilk kez bu görüşlerle ortaya çıkmaktadır. Bu husus daha sonraları Chomsky tarafından da dile getirilmiştir.

"Sibeveyh dönemine gelinceye kadar gramer yani nahv üzerine çalışmalar yapan Arap dilcisi Ebu'l – Esved ed Düeli'dir. Düeli, Kur'an metnini noktalama ve hareke koyma suretiyle koruma altına alma yönünde önemli çalışmalar yapmıştır" (Çıkar, 2001: 256). İlk dönemlerde, Arap dilbiliminin önemli temsilcilerinden biri de İbn-i Cinnî'dir. "Cinnî, kelâm kavramını tanımlamıştır. Kelâm için, "her lafzı başlı başına olan ve tam bir anlam için gelen şeydir." dedikten sonra, "nahivciler bunu cümle şeklinde isimlendirirler." der. Cinnî yavaş, sus gibi bir lafızdan oluşan unsurları da kelâm olarak tanımlar" (Çıkar, 2001: 258).

Türklerde, Kaşgarlı Mahmut'a gelinceye kadar, eldeki yazılı kaynaklar çerçevesinde somut verilere rastlanmamaktadır. "Türk tarihinde gerilere doğru gidildiğinde, karşımıza ilk olarak Hun İmparatorluğu çıkmaktadır. O yüzyıllardan kalma Hunca metinlerin olmayışı, dil çalışmaları yönünden bu dönemi boşlukta bırakmaktadır. Bu nedenle, Hunlarda dille ilgili çalışmaların yapıp yapılmadığına dair, elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır" (Onan, 2003: 432). Göktürklerde de durum farklı değildir. Bugün elimizde Göktürklerden kalma bol miktarda metin olmasına rağmen, dil çalışmalarıyla ilgili doğrudan bir bilgi edinemiyoruz. Ancak, bu dönemle ilgili bazı ipuçlarına rastlayabiliyoruz. Bilindiği gibi, Orhun Yazıtları, geniş halk kitlelerine hitaben yazılmış metinlerdir. Buradan, geniş insan topluluklarına sistemli olarak okuma yazma öğretildiği sonucuna varabiliriz. Türk tarihinde 9. yüzyıla geldiğimizde, Uygurlar döneminde dil öğretimiyle ilgili çalışmaların biraz daha netlik kazanmaya başladığını görmekteyiz. "Moğol hükümdarı Timuçin'in Uygur tamgacılarından birini kendi sarayına getirttiği ve ondan devlet tahrirati öğrendiği kaydedilmektedir. Daha sonraları, Uygur tamgacılarının Moğol sarayında bizzat Cengiz'in çocuklarına öğretmenlik yaptıkları kayıtlara geçmiştir. Bu

dönemlerde, Moğolların kendi alfabeleri olmadığından Moğol gençlerinin yazıyı Uygurlardan öğrenmeye mecbur kaldıkları söylenmektedir” (Caferoğlu, 1984: 182). Kâğıdın kullanılması ve dinî eserler üzerinden yapılan çeviri faaliyetlerinin sürekliliği, Uygurlarda yazı yazma kültürünün son derece gelişmiş olduğunu göstermektedir. Uygurlar, hüküm sürdükleri dönemde, siyasî ve kültürel alandaki üstünlüklerini dil çalışmalarına da yansıtmışlardır. Uygurlardan sonra kurulan Karahanlı Devleti’nde, Türk tarihinde ilk kez dil bilincinin geliştiğini ve dil öğretimi konusunda ciddi çalışmaların başladığını görüyoruz. İslâm dininin etkisiyle Arapçanın etkin bir konuma geldiğini gören Kaşgarlı Mahmut, Türk tarihinde, Türkçe ve öğretimi üzerine ilk ciddi çalışmaları başlatmıştır. “Divanü Lûgat-it Türk’ün önsözünde yaptığı açıklamalardan da anlıyoruz ki, tam 26 lehçenin Türkçe olduğunu saptamış ve bunları kendi aralarında mukayese ederek ayrıntılı bilgiler vermiştir. Dante’nin İtalyancanın ağızları üzerine Kaşgarlı’dan üç yüz yıl sonra yaptığı araştırmanın ilgi uyandırmadığını düşünürsek, Kaşgarlı’nın çalışmasının dönemine göre ne kadar özgün ve bilimsel olduğunu daha iyi anlayabiliriz” (Onan, 2003: 436). Kaşgarlı’nın Divanü Lûgat-it Türk’ten önce yazdığı *Kitâbu Cevâhir’ün Nahvi Lûgat’it*² isimli bir gramer kitabı vardır. Divanü Lûgat-it Türk, ilk bakışta sadece Türkoloji araştırmalarında faydalı olabilecek bir eser gibi algılsa da, gerek hazırlanış biçimiyle gerekse yabancı dil öğretimi bakımından yazıldığı dönemin sınırlarını aşır iddialı bir içerik ve yöntemle günümüze kadar ulaşmıştır. Eserdeki dil öğretim sistemini, günümüzde dil öğretiminde kullanılan yöntemlerle karşılaştığımızda önümüze ilginç veriler çıkmaktadır. Divan-ü Lûgat-it Türk, bir yabancı dil öğretim kitabıdır. Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmıştır. Dil öğretimiyle ilgili olarak eserde, kültürel aktarım ve duygusal zekâ kavramları göz önüne alınmıştır. Tümevarım yöntemi kullanılmıştır. İki dillilikle ilgili hususlara yer verilmiştir. Eser aynı zamanda etimolojik bir sözlük niteliği de taşımaktadır. Bu kadar ölçütü göz önüne alarak bir dil eseri oluşturmak, Kaşgarlı’nın dil çalışma sisteminin düzeyini göstermesi bakımından son derece önemlidir.

1.2. Orta Dönem

Dil çalışmalarında Orta Dönem, farklı dillerin keşfedildiği, diğer diller hakkında bir farkındalığın olduğu dönemdir. Eski Dönem’de, Grekçenin üstünlüğü ve nüfuzu, Orta Dönem’de Latincenin eline geçmiştir. Latincenin bu üstünlüğü elde etmesindeki en önemli etken, din dili olmasıdır. Bunun yanı sıra, Roma İmparatorluğu’nun genişlemesiyle birlikte dil alanındaki bütün çalışmalar, Latince üzerinde yoğunlaşmıştır. Latincenin giderek Avrupa’da üst dil konumuna gelmesi, kuşkusuz dil alanındaki çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir. Keşfedilen diğer dillerin dil bilgisi kitapları, Latince esas alınarak hazırlanmış ve bu diller, sürekli olarak Latince ile kıyaslanmıştır.

---

² Türk dilinin ilk gramer kitabı. Nerede-nasıl kaybolduğu belirlenemeyen bu esere günümüzde ulaşılamamıştır.

Orta Dönem’de dil çalışmalarına yön veren, yeni dillerin ortaya çıkmasına neden olan dinî, siyasî ve ticarî etkenler üzerinde durmak gerekir. Bunlar, aşağıda sıralanmıştır.

Hıristiyanlık dinini yayma çalışmaları, doğrudan doğruya diğer dillerin önemini artırmıştır. Hıristiyanlığın dil çalışmaları üzerinde iki tür etkisi olmuştur. “Hıristiyanlık, soylu çevrelerden aşağı tabaka halkına, yani ezilmişlere ve kölelere seslenmekteydi. Bu gibi toplulukların Hıristiyanlığa kazandırılabilmesi için de Tanrı Sözü’nün bu insanlara kendi dilleri ile anlatılması gerekiyordu. Latince ve Grekçe ile yapılacak din eğitimi, bu toplulukları istendiği gibi etkilemeyecekti. Bu noktadan hareket eden Hıristiyan din adamları, toplumsal ayrılıkları kaldırma yoluna gitmişlerdir” (Başkan, 2003-b: 40). Bu, diğer dillerin varlığının kabul edilmesi ve bu dillere önem verilmesi anlamına gelmekteydi.

“11. ve 13. yüzyıllar arasında yapılan Haçlı Seferleri de, Grek-Latin dünyası dışındaki dillerin birbirleri ile karşılaşmasını sağlamıştır. Çeşitli Avrupa milletlerinden kurulu orduların, Orta Doğu bölgesinde savaşmaya giderlerken bu bölgede ve geçtikleri yollarda bulunan çeşitli topluluklar ve diller ile temas etmeleri, Grekçe-Latinceye göre ayarlanmış olan Avrupalı dil görüşüne bir yenilik getirmiştir” (Başkan, 2003-b: 40).

Yeni dillerin ortaya çıkmasında etkili olan önemli hususlardan biri de, Coğrafya Keşifleri’dir. “14. yüzyılın ikinci yarısında, Avrupa’da başladığını gördüğümüz büyük maddi ve manevi değişikliklerin en önemli sonucu, Avrupalıların dünyaya yayılışdır. Önce dinsel ve bilimsel düşüncelerle başlayan bu hareket, 15. yüzyılın ikinci yarısında açıkça ekonomik amaca yöneldi ve bu yüzyılın sonlarıyla 16. yüzyılın başlarında, Avrupalıların dünyanın belli başlı büyük nüfus ve zenginlik merkezleriyle doğrudan bağlantıya girmelerini sağlamıştır. Avrupa’nın faaliyet alanı bu şekilde birdenbire çok genişlemiş oluyordu. Bu faaliyet başlangıçta yalnız Akdeniz kıyılarıyla sınırlı kalırken, sonradan Afrika kıyıları, Hindistan, Çin ve Güneydoğu Asya adalarını da içine aldı” (İnalçık, 2011: 127). Buralara giden sömürgeciler, seyyahlar ve misyonerler, bu yeni ülkelerin hiç bilinmeyen dillerinden topladıkları malzemeleri Avrupa’ya getirmişlerdir. 15. yüzyılda, matbaanın da icat edilmesi ile elde edilen yeni dil malzemeleri geniş topluluklarca tanınmıştır. Öncelikle tüccarlar ve misyonerler için hazırlanan sözlük ve gramerler, daha sonra dille uğraşan araştırmacılar tarafından çalışılmıştır.

Bu sebepler, farklı etkiler yaratarak dil çalışmalarına hız kazandırmıştır. Orta Dönem’de, dil çalışmalarının ilk aşamasını, derleme çalışmaları oluşturmaktadır. Derleme çalışmaları, Orta Dönem’de yazılacak olan gramer kitaplarının ön hazırlığı niteliğindedir. Dikkatlerin Grekçe ve Latince dışındaki dillere yönelmesiyle birlikte, diğer dillerden yapılan derlemeler üzerinden bir süre sonra Avrupa’da bu dillere ait gramer kitapları yazılmaya başlanmıştır.

Orta Dönem’de, Pigafetta, Postel, Gesner, H. Megiser, Palas, Harvas ve Adelung, derleme çalışmalarında öne çıkan isimlerdir. Bu isimler arasında, Postel ve Megiser önemli çalışmalar yapmışlardır.

“Postel, Yunanistan ve Yakın Doğu bölgesinde rastladığı çeşitli dillerden derlemeler yapmıştır. Bu derlemeleri belli bir ölçüye vurarak karşılaştırma sağlamak için de Hıristiyanlıktaki *Rabbin Duası*'nın çeşitli dillerde söylenişini tespit etmiştir. Bu bakımdan, Postel'in 1538 tarihli eseri lengüistik metodu bakımından önem taşımaktadır. Dante'nin İtalyan lehçeleri için yaptığı karşılaştırma böylelikle biraz daha berraklık kazanmıştır” (Başkan, 2003-b: 41).

Bu dönemde, üzerinde önemle durulması gereken isimlerden biri de Megiser'dir. Eseri Avrupa'da çok tutulmuştur. Eserin 1592 baskısında incelenen dil sayısı 40 iken, on yıl sonra 1602 tarihli baskısında incelenen dil sayısı 400'e yükselmiştir.

Sonuç olarak, derleme çalışmaları gramer aşamasına ulaşmada önemli bir işleve ve öneme sahiptir. Derleme çalışmalarının misyonu bir tarihten sonra sona ermiştir.

Coğrafya keşifleri ile birlikte ortaya birçok yeni dil çıkmıştır. Bunlarla ilgili derleme çalışmaları yapılmış ve ardından grameri yazılmayan dillerin gramer kitapları yazılmaya başlanmıştır. Yeni fark edilen diller arasında Macarca, grameri yazılan ilk dildir. Grameri 1539 yılında yazılmıştır. Ardından Habeşçe (1540), Türkçe (1612), Ermenice (1624), Fince (1649), Bengalce (1743), Eskimoca (1760) gramerleri kaleme alınmıştır. Anadolu'da ilk Türkçe gramer 1530 yılında Bergamalı Kadri Efendi tarafından yazılmıştır. “*Müeyyessiretü'l Ulûm* isimli eser, Türkiye Türkçesinin ana kurallarını ihtiva etmesi ve Batı Türkçesiyle yazılmış ilk gramer kitabı olması yönünden değerli bir kaynaktır” (Bektaş, 1992: 496). Hieronymus Megiser, bu tarihten tam 82 yıl sonra, Avrupa'nın klasik gramer kalıplarına göre düzenlenmiş bir eser vücuda getirmiştir. Megiser, “1612'de, Türkçenin ilk gramerini yazıp yayınlayan araştırmacıdır” (Dilâçar, 1970: 197). Bu, Türkçenin Avrupa'da yazılan ilk gramer kitabıdır. Megiser, 1612'de yazdığı Türkçe gramer kitabında şu açıklamalara yer vermektedir. “Türkçede başka hiçbir dilde bulunmayan ve anlamlarının açıklanması güç, bazılarının de imkânsız olan birçok fiil kalıpları vardır. Örneğin *sevindirmek, sevdirmek, sevmek, sevildirmek, sevinmek, sevdirmek* gibi örnekler verilebilir” (Dilâçar, 1970: 205). Onun, bildiği birçok dil arasından Türkçenin gramerini yazması, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Bir süre sonra, ayrı dillerin yapıları arasında görülen benzerlikler, dillerin ortak yanlarını ele alan genel gramer denemelerine zemin hazırlamıştır. Genel gramer kitapları yazılırken ölçüt alınan dil ise, Latince olmuştur. Bu durum, ilerleyen süreçte, dil çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir³. Genel gramer konusunda yazılmış olan en önemli eserin Port Royal Manastırı'nda yazılmış olduğu kabul edilmektedir. “1660 tarihli eserin başlığı olan *Genel ve Akılcı Gramer* sözü, kitabın gramer anlayışını ortaya koymaktadır. Bu gramerin yazılmasında sözü geçen

³ Farklı dillerin gramer kitapları yazılırken, bu dillerin gramatik özellikleri Latincenin gramer özellikleri ile karşılaştırılmıştır. Bu durum, grameri yazılan dilin karakteristik özelliklerinin tam olarak ortaya çıkarılmasını engellemiştir.

kişilerden biri Arnauld'dur. Arnauld, akılcı filozof Descartes'in öğrencisiydi. Arnauld'a göre bütün dünya dilleri gramer açısından insan aklının mantık düzenine uyabilirdi. Bu bakımdan mantık kurallarına göre yazılan genel bir gramer, gene insan mantığının ürünü olan çeşitli dil gramerlerini açıklayabilirdi. Port Royal Grameri, dil verilerine dayanmak yerine belli bir peşin hükümden hareket ettiği için yeteri kadar başarılı olamamış kabul edilmektedir" (Başkan, 2003-b: 43). Bu şekilde, çeşitli dillerin ortak yanlarını ele alarak yapılan gramer çalışmaları 16. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Farklı dillerin ortak yanlarının tespit edilmesi konusu, Yapısalcı Dil bilimde Ferdinand De Saussure'ün de öncelik verdiği konulardan biridir. Saussure, dil bilimin temel görevlerinden birinin bütün dünya dillerinde mevcut olan ortak noktaların tespiti olduğunu belirlemiştir. Daha sonra, 1960'larda Noam Chomsky, diller arasındaki ortak noktalardan hareketle *evrensel gramer* kavramını ortaya koymuş, dil öğrenme ve edinme sürecini bu kavramdan yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır.

Bu noktada, Port Royal Grameri'nin dil çalışmalarına getirdiği önemli yeniliklerden de bahsetmek gerekir. "1660 tarihli Port Royal Grameri, dil bilgisi birimi olarak söz öbeği kavramının önemini belirlemiştir. Daha önceki dil bilgisi kitapları büyük ölçüde sözcük türleri ve çekim dil bilgisidir. Port Royal Grameri, görünüşte oldukça dizgeli bir biçimde yüzey yapı çözümlemesine dayanan ilk dil bilgisi olmasına karşın, bu tür çözümlemenin yetersizliğinin de farkındadır. Port Royal kuramına göre yüzey yapı sadece sese (dilin fiziksel yanına) karşılık gelir; ancak yüzey yapıyla gösterge üretildiğinde, doğrudan sesle değil, anlamla ilgili olan derin yapı diyebileceğimiz yapıya karşılık gelen zihinsel bir çözümleme ortaya çıkar" (Chomsky, 2001: 35). Çağını aşan bir anlayışla Port Royal, Orta Dönem'de, söz öbeği, derin yapı ve yüzey yapı kavramlarına dikkat çekmiştir.

Yukarıda *genel gramer* anlayışından doğan peşin bir hükümden söz edilmektedir. Bu hüküm, dillerin gramer kitaplarının yazılmasında Latincenin esas alınmasıdır. O dönemde, Avrupalı araştırmacılar yeni bir dili incelerken bu dili Latince ile karşılaştırma ihtiyacı duyuyorlardı. Bu anlayış günümüzde de tamamen sona ermiş değildir. Bu uygulama, terminolojiye *Prokrustes Sendromu* olarak geçmiştir. Prokrustes Sendromu, "Avrupa gramerlerinde ve dolaylı olarak Türkçenin betimlenmesinde Latince gramer kalıplarının zorlama ile uygulanmasını ifade etmektedir" (Başkan, 2006: 101). Tümdengelimci bir yöntem izlendiği için genel gramer çalışmalarının başarıya ulaştığı söylenemez. Bu yöntemde peşin hüküm anlayışının merkezinde, Latincenin dil özellikleri vardır. Dil çalışmalarında izlenmesi gereken doğru yöntem, tümevarımdır. Gramer kitapları, dile ait örneklerden yola çıkılarak yazılmalıdır. Bu yöntemle, dile ait karakteristik özellikler de ortaya çıkmış olur. Bu dönemdeki dil öğretim çalışmalarını da doğal olarak Latincenin öğretiminde izlenen yöntemler belirlemiştir.

Genel gramer çalışmalarında, dillerde mevcut olan ortak yanlar araştırılırken aslında karşılaştırma çalışmaları da yapılmaktaydı. Karşılaştırmalı dil çalışmalarının başlamasında, gramer döneminin önemli bir payı vardır.

Karşılaştırmalı dil bilimi metodu, Saussure'ün 19. yüzyılda ortaya koyduğu üç önemli yöntemden biridir. Scaliger, Leibniz, Sasseti, Schultz, Coeurdoux ve Walter Jones karşılaştırmalı dil çalışmalarını farklı diller arasında gerçekleştiren önemli isimlerdir. Bu dönemde, özellikle Sanskritçe ve kök dil kavramları öne çıkmıştır. Karşılaştırmalı çalışmalar çerçevesinde, Sanskritçe ve kök dil konusuna son noktayı koyan kişi, Sir Walter Jones'tir. "Hindistan'da bir İngiliz mahkemesinin başkanı olan Jones, Sanskritçe üzerine bir yıl çalıştıktan sonra, 1786 yılında ünlü bildirisini okumuştur. Jones ilk önce Sanskritçe ile Avrupa dilleri arasındaki benzerlikleri çeşitli örnekler ile göstermiş, daha sonra Leibniz'in fikrini genişleterek bütün bu dillerin birbirlerinden çıkamayacaklarını, olsa olsa hepsinin birden daha eski bir kök dilden türemiş olabileceklerini ileri sürmüştür. Bu görüş, dil bilimsel metod bakımından önemli bir aşama katedildiğini göstermektedir. Jones'e göre, bu kök dilin yazılı belgesi bulunmamakta, yerini bugünkü dillere bıraktığı için artık konuşulmamaktadır" (Başkan, 2003-b: 47). Bu dil grubuna, bir ucu Hindistan'da, bir ucu Avrupa'da olduğu için Hint Avrupa Dilleri denmektedir. Hint Avrupa dillerinin hangi kaynak dilden türediği sorusu, 19. yüzyıl dil çalışmalarına damgasını vurmuştur. O dönemde, bu soruya çok farklı kaynaklar gösterilerek cevap verilmeye çalışılmıştır. Kök dil olduğu iddia edilen çeşitli diller ortaya atılmıştır.

19. yüzyıl boyunca devam eden tarihsel karşılaştırmalı dil çalışmaları, ses yapısı üzerinde yoğunlaşmıştır. Diller arasındaki benzerlik ve farklılıklar, ses üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tarihsel karşılaştırmalı dil çalışmaları, kendi içinde iki döneme ayrılmaktadır. Schlegel, Rask, Bopp, Grimm, Pott, Schleicher birinci dönem araştırmacılarıdır.

Rask, Germen dilleri arasındaki ses benzerlikleri üzerine çalışmıştır. Ona göre, iki dilde bulunan kelimeler arasındaki harf yani ses değişimleri bir paralellik gösteriyorsa, o zaman bu iki dil arasında bir bağlantı vardır. Rask, sesler yerine bunların birer işareti olan harfleri ele alıp bunların değişimlerinden ve paralelliklerinden söz etmekle büyük bir yanlışlığa düşmüştür. Bir dilde sesler canlı ve hareketli olduklarından durmadan değişmektedir; oysa harfler cansız ve katı olduklarından zaman içerisinde değişmeden kalmaktadır. Bunun sonucu olarak her dilde, harfler ile bunların gösterdikleri sesler arasında zamanla bir aykırılık meydana gelir" (Başkan, 2003-b: 50). Konuşma ve yazı dili arasındaki ayrımlar da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Sesi temel alan karşılaştırmalarda harflerden hareket etmek, yanlış bir yöntemdir. Bu durum, o dönemde ses ve harfin ayırt edilemediğini de göstermektedir.

Tarihsel karşılaştırmalı dil çalışmalarının birinci döneminde adı geçen Bopp, "bütün Hint Avrupa dil grubunun bir çalışma alanı olarak genişletilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, Hint Avrupa dillerinde bulunan eş kelimelerin ortak yanlarını toplayıp geriye götürmekle kök kelimeye ulaşmanın mümkün olacağını ileri sürmüştür" (Başkan, 2003-b: 51). Ona göre, kök dil olarak adlandırılan Aryanca'nın yozlaşmış bozulmasıyla birlikte Hint Avrupa dilleri ortaya çıkmıştır. Franz Bopp ayrıca, "karşılaştırmalı dil çalışmalarını bir bilim dalı olarak ortaya koymuştur

ve daha önceki bilgiler temelinde, Hint Avrupa dilleri ile Ural – Altay dilleri arasındaki ortak yönleri incelemiştir” (Bayraktar, 2004: 41).

Bu dönemde, ses değişimlerine dikkat çeken isimlerden biri de Grimm’dir. Grimm, “Hint Avrupa kök dilinde bulunduğu varsayılan seslerin Sanskritçe ve Latinceye çoğunlukla aynen kaldığı hâlde, Germen dillerinde değiştiğini ileri sürmüştür. Bu değişimin kuralları bugün dil biliminde Grimm kuralı olarak tanınmaktadır” (Başkan, 2003-b: 52). Dil değişimlerinin art zamanlı bir bakış açısıyla ele alınması zorunluluğu, 1785 – 1863 tarihleri arasında Jacob Grimm’in yukarıda bahsedilen *Ünsüz Değişimi Yasası* ile kesinlik kazanmıştır.

Orta Dönem’de, “Türkçe ile ilgili tasnif çalışmaları 1806 yılında Alman dilci Adelung’a kadar dayanmaktadır. Hatta bugünkü Ural-Altay dilleri düşünüldüğünde, daha eskilere 17. yüzyılda Leibniz’e kadar götürülebilir. Uzun yıllar boyunca yapılan sınıflandırmalar genellikle coğrafi temelli olmuş, ancak son yıllarda ses bilimsel ve biçim bilimsel ölçütlerle sınıflandırmalar yapılmıştır” (Bayraktar, 2004: 41).

Dillerin biçimsel yapılarına dayanan tasnif çalışmalarında Schleicher’in ismi öne çıkmaktadır. “Schleicher, sadece Hint Avrupa dillerini değil, bütün dünya dillerini sınıflandırma yoluna gitmiştir. Dillerin tasnifinde, kelime yapılarını esas almıştır. Ona göre, bütün dillerdeki kelime parçaları iki kümede toplanabilir. Kelimenin temel anlamını veren kökler ile kökün anlamını değiştiren ve onu başka kelimelere bağlayan ekler. Bu iki cins kelime parçalarının birbirleri ile karışma derecelerine göre bütün diller üç tipe ayrılmaktadır: *Ayrışık diller*, *Yanaşık diller*, *Kaynaşık diller*. Schleicher, kelime yapısını esas alan dil sınıflandırmasında Hegel’in üçlü bilgi sisteminden esinlenmiştir. “Schleicher, Hegel’in çok bilinen diyalektik formülünü, dillerin yapısına da uygulamaya çalışmıştır. Hegel’in üçlü düzenine göre, tez karşısında bir süre sonra belli bir antitez oluşur; bunun sonunda ikisi çatışarak ortaya yeni bir sentez çıkarırlar. Daha sonra bu sentez de yeni bir tez olarak olgunlaşırken, karşısında yeni bir antitez oluşur ve yeniden bir sentez ortaya çıkar. Schleicher’in tasnifinde tezler kökleri, antitezler ekleri, sentezler ise ortaya çıkan yeni kelimeleri ifade etmektedir” (Başkan, 2003-a: 175).

Karşılaştırmalı dil çalışmalarının ikinci devresinde öne çıkan isimler Grassmann, Verner, Brugmann ve Ferdinand De Saussure’dür.

Tarihsel karşılaştırmalı lengüistiğin en önemli problemlerinden biri de, ses değişimlerinin fonetik kuralları ile açıklanamaması idi. Bunu yapabilmek için, kelime aktarımı ve kelime benzetmesi hususlarını göz önünde bulundurmak gerekiyordu. İkinci devre dilcileri, görünürdeki ses aykırılıklarını açıklamak için kelime benzetmesi ve kelime aktarımı yollarından yararlanmışlardır.

Grassmann, “seslerin zıtlasma özelliğiyle ilgili bir kural ortaya koymuştur. 1862 tarihli bir yazıda açıklanan bu kural, *Grassmann kuralı* olarak bilinmektedir. Grassmann, sesleri tek başına almayıp kelime içerisindeki öbür seslerle bağlantılı olarak incelemiştir. Sesler arasındaki zıtlasma özelliğine dikkat çekmiştir” (Başkan, 2003-b: 61). Kelimeyi oluşturan seslerin diğer seslerle bir arada incelenmesi dil

çalışmaları açısından son derece önemlidir. Kelimeyi oluşturan sesler arasındaki ilişkiler, bugün dil çalışmalarında ses olayları olarak tanımlanmaktadır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, kelimeyi oluşturan sesler arasındaki ilişkiler, sadece zıtlasma konusuyla açıklanamaz. Bu noktada, vurgu kavramı devreye girmektedir. Kelime içindeki vurgusal özelliklerin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Diller arasındaki farklılıkları ortaya koyma sürecinde, "kurala yansıtılamayan ses değişimlerini Verner vurgu ile açıklamıştır" (Başkan, 2003-b: 62). Böylelikle, dil çalışmalarında vurgu kavramı ilk kez gündeme getirilmiştir.

Çağdaş dil bilim çalışmalarının öncüsü olarak bilinen Ferdinand De Saussure, dili bir yapı ve sistem olarak ele almış, bu sistemi ve yapıyı, dilin bütününe bakarak çözme yoluna gitmiştir.

Bu döneme kadar, dil olgusu bir bütün olarak ele alınmadığı için, dildeki sistemin işleyişi ortaya çıkarılamamış ve dil eğitiminin dil bilimsel temelleri oluşturulamamıştır. Bir başka ifadeyle, Saussure öncesi dönemde yapılan dil çalışmalarının dil öğretiminde hareket edilmesi gereken temel noktaları ortaya çıkaramadığı görülmektedir. *Genel Dilbilim Dersleri* isimli eserde dile getirilen bazı kavramların dil bilim çalışmalarına olduğu kadar, dil eğitimine de önemli açılımlar getirdiği düşünülmektedir.

2. Saussure Dönemi ve Dil Eğitiminin Dil Bilimsel Temellerinin Atılması

Eski ve Orta Dönem'de yapılan dil çalışmalarının tamamında, dil olgusunun bir bütün olarak algılanmadığı görülmektedir. Saussure, dili bir bütün olarak görmüş ve bu bütünsel yapının işleyiş özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* isimli eseri, Cenevre Üniversitesi'nde verdiği genel dil bilim derslerinde öğrencilerin tuttukları notların, ölümünden sonra derlenerek özgün bir bireşime dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

"İlk zamanlarda eser hakkında farklı tartışmalar yapılmışsa da, gerçek şu ki, XX. yüzyıl dilbilimi bu yapıyla başlar, bu yapıyla gelişir, bütün dil bilim dalları, tüm insan bilimleri bu yapıyla yenilenir. Dil biliminin yanı sıra, öbür insan bilimlerinde de en geçerli kuramların, en çarpıcı uygulamaların uzun süre çerçevesini oluşturan yapısalılık akımı, kökünü bu yapıttan, esinini Saussure'den alır. Dil anlayışı Saussure'le birlikte temelinden değişecek, dil bilimci incelediği konuyu artık bağıntıların yönettiği bir dizge olarak ele alacaktır. Gerçekler bundan böyle tözlerde, özdeklere, somut görüntülerde değil, soyut biçimlerde, örtük düzeneklerde, yapılarda aranacaktır. Başlıca amaç, her türlü sürecin, oluşun, gerçekleşmenin ardındaki dizgeyi, yapıyı bulup ortaya çıkarmaktır" (Saussure, 1985: VIII). Görüldüğü gibi, eserin içeriğinde ortaya koyulan düşünceler, dil bilimi çalışmalarının sınırlarını aşarak diğer insan bilimlerine de faydalı olabilecek niteliktedir.

"Saussure'ün devriminden esinlenen XX. yüzyıl dil bilimcileri, yarattıkları güçlü, etkin kuramlar, giriştikleri geniş kapsamlı ve tanıtlayıcı uygulamalarla sözlü

bildirişim aracı dili inceleyen dalı, insan bilimleri arasında örnek bilim düzeyine yükseltmişlerdir. Dil bilimi, böylece çeşitli bilimlerin esin kaynağı, kesişme noktası, ortak paydası durumuna girmiştir. Dil bilimi sayesinde, çok verimli dallar arası, araştırma ortamları sağlanmışır” (Saussure, 1985: IX).

Eserin kuramsal anlamda temel teşkil ettiğı insan bilimlerinden biri de eğitim, özede dil eğitimidir. Dil eğitimindeki bilimsel bakış açılarının bir kısmının dil bilimi çalışmalarıyla birlikte ortaya çıktığı bir gerçektir. Saussure öncesi dönemde dil eğitimindeki en büyük eksiklik, öğretilen olgu olan dilin tam olarak tanımlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Saussure’ün yapısalcı bir anlayışla dil dizgesini tanımlamasıyla birlikte öğretilme potansiyeli olan dil olgusu, daha da öğretilbilir hâle gelmiştir. “Her ne kadar, dil eğitimiyle ilgili okul gramerleri 18. ve 19. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmışlarsa da, dil bilimi alanındaki gelişmelerle birlikte pedogojik (eğitimsel) gramerlerin dönemi başlamıştır” (Aarts, 2002: 113). Eğitimsel nitelikli gramer kitaplarının yazılmasında dilbilim alanındaki gelişmelerin önemli bir payı vardır.

Genel Dilbilim Dersleri isimli eserde, dil eğitime temel teşkil eden hususlar, aşağıda maddeler hâlinde sıralanan başlıklar çerçevesinde ele alınacaktır.

1. Dilin Dizge Olma Özelliğı ve Dil Eğitimi Arasındaki İlişki
2. Dilin Uzlaşımsal Niteliğı ve Dil Eğitimi Arasındaki İlişkisi
3. Yazı / Dil Ayrımı ve Yazı Öğretiminin Zorunluluğı
4. Dil / Söz Ayrımı ve Söz Eğitiminin Zorunluluğı
5. Töz / Biçim Ayrımı ve Dil Eğitiminde Sesi Kontrol Edebilmenin Önemi
6. Ana Dili Eğitiminde Dizisel ve Dizimsel İlişkilerin Önemi
7. Anlam / Değer Kavramları ve Dil Eğitiminde Bağlamsal Anlamın Önemi

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yukarıdaki hususlar, ayrı ayrı başlıklar hâlinde dil eğitimi ile ilişkilendirilecektir.

2.1. Dilin Dizge Olma Özelliğı ve Dil Eğitimi Arasındaki İlişkisi

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri’nde, dili bir dizge, sistem olarak tanımlamıştır. Dilin dizge olma özelliğı ile ilgili düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Dil, kendi düzeni dışında düzen tanımayan bir dizgedir. Satranç oyunuyla yapılacak bir karşılaştırma, bunu daha iyi kavramamızı sağlayacaktır. Oyunun İran’dan Avrupa’ya geçmiş olması bir dış özelliktir; buna karşılık, dizgeyi ve kuralları ilgilendiren ne varsa, iç özelliktir. Tahta taşların yerine fildişi taşlar koyarsam ortaya çıkan değişiklik dizgeyi ilgilendirmez. Ama taşların sayısını azaltır ya da çoğaltırsam, bu değişiklik oyunun kurallarını daha derinden ilgilendirir” (Saussure, 1985: 26).

Dilin bir dizge olması, aynı zamanda sistem olduğunun da göstergesidir. Sistemi meydana getiren unsurlar arasında bir etkileşim ve uyum vardır. Dil dizgesi ses, şekil, anlam ve söz diziminden meydana gelmektedir. Bunlar, dil denilen ana

sistemin alt sistemlerini oluşturmaktadır. Bu alt sistemler de kendi içlerinde başka alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu sistemler arasında sürekli bir uyum vardır. Dilin sahip olduğu bu özellik, aynı zamanda öğretilme gerekçesini de oluşturmaktadır. Dil, bir dizge yani sistem olduğu için öğretilmektedir. Sistemli bir olgu karşısında sistemli bir öğretim süreci oluşturmak gerekir. Dil bilim çalışmaları, bu sistemi unsurlarına ayırarak aralarındaki uyum sürecini tanımlamaya çalışır. Dil öğretim programları ise, dil dizgesini bireylere kazandırmada sistemli ve planlanmış bir yapı oluşturarak dil öğretiminin temel süreçlerini belirler. Dil dizgelerinin işlevlerine göre biçimlendirilmiş birer öğrenme alanı olan dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin kazandırılma süreçlerini belirler. Dil dizgesinin bu biçimlendirilmiş öğrenme alanlarında hem öğretilmesi hem de davranışa dönüştürülmesi gerekmektedir. Davranışa dönüştürme, öğretim aşamasından sonra gelmektedir. Dilin öğretilmesi için de dizgesel özelliklerinin belirlenmesi gerekir. Dilin bir dizge olarak tanımlanması, dil öğretiminin iki ana temel sürecinden biri olan öğretim sürecini doğrudan, davranışa dönüştürme sürecini ise dolaylı olarak etkilemiştir.

2.2. Dilin Uzlaşımsal Niteliği ve Dil Eğitimi Arasındaki İlişkisi

Saussure'e göre dil, "hem dil yetisinin toplumsal bir ürünüdür, hem de bu yetinin bireylerce kullanılabilmesi için toplumun benimsediği zorunlu bir uzlaşımın bütünüdür" (Saussure, 1985: 12). Dil bir uzlaşımın bütünüdür. Uzlaşımsal bir dizgedir. Dilin uzlaşımsal olması, nedensizliğinin de temel gerekçesini oluşturmaktadır.

Dil, uzlaşımsal olduğu için öğretilmelidir. Çünkü dil, en yetkin ileti kodudur. İnsanlar arasında kullanılan en gelişmiş iletişim aracıdır. Dil aracılığıyla iç ve dış dünyamızdaki somut ve soyut kavramları ifade edebilmekteyiz. Dil, insanın kendisini ifade etme aracıdır. Toplumsal uyumun temelidir. Bir ülkede konuşulan dil, farklı bölgelerde ağızlar dönüşebilmektedir. Farklı ağız özellikleri, bazı durumlarda dil merkezli iletişim sürecini engelle uğratmaktadır. Bu engeli ortadan kaldırmak için dil öğretimi gereklidir. Dil öğretimi, dilin uzlaşımsal niteliğinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Dil öğretimi aracılığıyla bu uzlaşım ne kadar kuvvetlendirilirse, bireyler arasındaki düşünce alışverişi daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşir. Uzlaşımı temel olarak, yazı ve sözü karşılaştırdığımızda, yazıdaki uzlaşımın daha güçlü olduğunu görmekteyiz. Söz, bireylerin etkisine daha açık olduğu için zaman içinde değişebilir, ağızların etkisine açık hâle gelebilir. Yazı için aynı durum geçerli değildir. Söz değişim gösterse de yazı değişmez; çünkü yazının uzlaşımı, dil öğretimiyle güçlendirilmiştir. Yazı biçimi, öğretildiği için insanların zihninde daha güçlü bir uzlaşımına sahiptir. Aynı şekilde sözün yani konuşmanın da eğitilmesi gerekmektedir. Bu noktada, yazıya bağlı olarak okumanın, konuşmaya bağlı olarak dinlemenin de eğitimi zorunlu hâle gelmektedir.

Sonuç olarak dil öğretimi, dilin uzlaşımsal niteliğinin vazgeçilmez koşulu olmakla birlikte doğal sonucudur da diyebiliriz. Okuma, yazma, dinleme ve konuşma için dilin uzlaşımsal olması gerekmektedir. Okuma, yazma ve dinleme, konuşmaya

bağlı olduğu için konuşmadaki uzlaşım bu dil becerilerini de etkileyecektir. Dil eğitimi neticede, dilin temel tözü olan sesin doğru kullanımı konusunda bireyleri eğitmeye ve aynı düzeye getirmeye çalışır. Dil eğitimi aracılığıyla sağlanan bu uzlaşım, dilin bireysel ve toplumsal kullanımında devreye girer. İnsanlar arasında, dil merkezli iletişimden kaynaklanan engelleri ortadan kaldırır.

2.3. Yazı / Dil Ayrımı ve Yazı Öğretiminin Zorunluluğu

Saussure eserinde, yazı ile dili birbirinden ayırır. Dil ve yazı, birbirinden ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının tek varlık nedeni, dili göstermektir. Bu ayrım da yazı sembolü temsil eder; dil ise ses kavramı ile özdeş kullanılmıştır. Yazı ile dil arasındaki karşılaştırmada Saussure, önceliği dile verir. Yazı dile bağımlıdır ama insanların gözünde daha saygın bir yeri vardır. “Sözcüklerin yazılı görüntüsü, insanların gözünde sağlam ve sürekli bir şey izlenimi uyandırır. Bireylerin çoğunda, görsel izlenimler, işitimi izlenimlerinden daha belirgin daha sürekli dir. Yazı görüntüsü, sesin yerini alarak kendini benimsetir. Yazı dilinin sözlükleri, dil bilgisi kitapları vardır. Okulda yazının öğretimi kitaba göre ve kitapla yapılır. Dil, yazıda bir kurallar bütünüyle düzenlenmiş olarak ortaya çıkar. Bu kurallar bütünü de kesin bir kullanıma, yazıma bağlı bir yasadır” (Saussure, 1985: 29). Saussure burada, yazının öğretilmesini zorunlu kılan gerekçelerden bahsediyor.

Yazı dili ile konuşma dili arasında bir uyumsuzluk vardır. Bu uyumsuzluk aynı zamanda yazı öğretiminin zorunluluğunu da gündeme getirmektedir. Saussure, uyumsuzluğun nedenlerini eserinde şu şekilde ifade eder:

“Dil durmaksızın evrim geçirir; oysa yazı olduğu gibi kalma eğilimindedir. Bunun sonucunda da yazılı biçim, göstermesi gereken seslerin karşılığı olmaktan çıkar. Belli bir dönemde tutarlı olan bir yazma biçimi yüz yıl sonra tutarsızlaşır. Bir süre, yazı göstergesi söyleyişteki değişikliklere ayak uydurabilmesi için değiştirilir, sonra bundan vazgeçilir. Yazı, dili gizler; bir giysi değil, bir örtüdür. Söylenen seslerden bir teki bile kendine özgü bir yazaçla belirtilmez. Böylece dilin gerçek görüntüsünden hiçbir iz kalmaz” (Saussure, 1985: 31,33). Konuşma dili ile kıyaslandığında, yazılı dilin nedensizliği bir kat daha artar. Bununla paralel olarak uzlaşım sallağı da artmış olur. Yazı dili ile konuşma dilini birbirinden ayıran en önemli farklılıklardan biri, uzlaşım sallağı dereceleridir. Yazının uzlaşımı daha geniştir. Sözlü dil üzerinde bireyin ve toplumun etkisi daha fazla olduğu için uzlaşım sınırları dardır. Sözlü dilin üzerinde ağızların etkisi vardır. Sözlü dil üzerindeki ağızların etkisini ortadan kaldırmanın yolu, yazılı dilin eğitiminden geçer. Ses tözü, yazılı biçimde geliştirildiği ölçüde sözlü dilde ideal kullanıma yaklaşır. Bu ideal kullanım, Türkçede bir dil özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Saussure’ün ideal uyum olarak ifade ettiği yazı ile söyleyiş arasındaki paralellik, henüz Türkçede iki ayrı kullanıma dönüşmemiştir. Bu uyum, yazının öğretilmesi sürecine olumlu bir şekilde yansıtacaktır.

Diğer yandan, yazının geniş bir uzlaşım a sahip olması, öğretilmesini de gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra, dilin kuralları yazılı dilde görsel olarak algılanabilmektedir. Bu özellik de yazının öğretilmesini zorunlu hâle getirmektedir.

2.4. Dil / Söz Ayrımı ve Söz Eğitiminin Zorunluluğu

Saussure, dil ve yazıyı birbirinden ayırdığı gibi, dil ve söz kavramlarını da birbirinden ayırır. Bunu şu şekilde ifade eder:

“Toplum içinde dil, her beyinde bulunan bir izler bütünü olarak yaşar ve birbirinin eşi tüm örnekleri bireylere dağıtılmış bir sözlüğü andırır. Dil, herkesin ortak malı ve kişisel istenç dışı olmakla birlikte, ayrı ayrı her bireyde de bulunur. Söz ise, bireylerin söylediklerinin toplamıdır. Söz, toplumsal hiçbir şey içermez; sözün tüm gerçekleştirmeleri bireysel ve bir anlıktır. Özel durumların toplamından başka bir şey yoktur bu düzlemde. Bu nedenlerden ötürü, dille sözü aynı görüş açısı altında toplamak olacak şey değildir” (Saussure, 1985: 22-23).

Dil toplumsal bir olgudur, söz ise bireyseldir. Sözün bireysel olması, toplumsal nitelikli dilin uzlaşımını etkiler. Dilin uzlaşım olabilmesi için sözler arasında bir uzlaşımın olması gerekir. Sözlerin uzlaşımını ise bireysel dilin yani sözün eğitimiyle mümkündür. Sözler eğitilmediği sürece bireysel kullanımlar birbirinden ayrılır ve uzlaşım ortadan kalkar. Sözün uzlaşımını ise, dilin temel tözü olan sesin eğitilmesiyle gerçekleşir. Ses tözü eğitilirse bireyin iletişim biçimleri olan konuşma, yazma, okuma ve dinleme eğitilmiş olur. Dil eğitimi aracılığıyla bu iletişim biçimleri ne kadar geliştirilirse dille iletişimin temeli olan uzlaşım da o denli sağlanmış olur.

2.5. Töz / Biçim Ayrımı ve Dil Eğitiminde Sesi Kontrol Edebilmenin Önemi

Genel Dilbilim Dersleri'nde dile getirilen töz ve biçim ayrımı, aslında günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde, temel dil becerilerini ve dilin öğretilme gerekçelerini ifade etmektedir. Dil, bir biçim olduğu için öğretilebilir nitelik taşımaktadır. “Her dilsel öge, yani gösterge, başka öğelerle kurduğu ilişkiler ve işlevler açısından ele alınmalıdır. Dil dizgesinin işleyişi, dil dışı özelliklerle belirtilemez” (Kıran, 2006: 129). Burada dil dışı özellikler ifadesiyle töz niteliği taşıyan ses kastedilmiştir.

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde, dil dizgesinin işleyişini bir satranç oyununa benzetmektedir. “Dil dizgesi, bir satranç oyununa benzetilebilir; bu oyunda taşların hangi maddeden (*fil dişi, tahta, gümüş, vb.*) yapıldığı hiç önemli değildir; başka bir deyişle, taşların fiziksel özelliklerinin, satranç oyunu, satranç kuralları açısından hiçbir önemi yoktur. Bir dizge olan dilde de, göstergenin maddesi değil, kurduğu ilişkiler önemlidir. Ferdinand de Saussure Genel Dilbilim Dersleri'nde bunu *Dil bir töz değil, biçimdir* ifadesiyle özetlemiştir” (Kıran, 2006: 129).

Dil bir biçimdir. Biçim, “belli bir dil aracılığıyla iletişim niyetinin yapılaşmasıdır” (Kıran, 2006: 130). Dilin tözü ise sestir. Töz, “*kök, asıl, cevher anlamına gelmektedir. Felsefî anlamda, değişenlerin özünde değişmeden kaldığı varsayılan idealist kavram demektir* (TDK, 2005: 2001). Ses tözü, dilin başka bir unsura indirgenemeyen özüdür. “Töz ile biçim arasındaki farkı anlamak için büyük bir mermer parçasını ele alalım. Bu mermer kitlesi, biçimi ve yapısı olmayan bir tözdür. Başka bir deyişle, şekilsiz ve değişikliğe uğramamış bir kitledir. Bu kitle

birçok nesneye dönüştürülebilir; örneğin ayakta bir heykel, bir kadın bedeni, bir kuş vb. Bu tözü yontarak, sanatçı-heykeltıraş ona bir biçim verir” (Kıran, 2006: 130).

Ses tözü, düşünce aracılığıyla biçime dönüşür. Dil öğretimi, düşünce aracılığıyla sesin biçime dönüşme sürecinde devreye girer. Dil eğitimi sürecinde, düşünce aracılığıyla sesin konuşma, yazma, okuma ve dinleme süreçlerindeki kullanımı öğretilir. Kısacası, bireylere sesi düşünce vasıtasıyla anlama ve anlatma işlevleri çerçevesinde biçime dönüştürme becerisi kazandırılır. Ana dili eğitiminin temelinde, sesin anlama ve anlatma boyutunda kontrol edilmesi vardır.

Öte yandan ses tözünün, temel dil becerileriyle doğrudan ve dolaylı ilişkilere sahip olduğunu da ifade etmek gerekiyor. Bugün, dil eğitiminde kullanılan yazılı dil becerileri ve sözlü dil becerileri kavramlarının sınıflandırılmasında ses tözünün etkisi vardır. Sözlü dil becerileri olarak ifade edilen konuşma ve dinleme, ses tözüyle doğrudan ilgilidir. Çünkü konuşma ve dinleme sürecinde birey doğrudan doğruya ses tözü üzerinde işlem yapar. Yazılı dil becerileri olarak adlandırılan okuma ve yazmanın ses tözü ile dolaylı bir ilişkisi vardır. Okuma ve yazmada doğrudan doğruya sembol üzerinde işlem yapılır.

Anlama ve anlatma becerilerinin töz ve biçimlerle ilişkisine bakıldığında ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır.

Tablo 1: *Töz ve biçim kavramlarına göre temel dil becerilerinin oluşum aşamaları*

Dil Becerisi	Sembol	Töz / Ses	Biçim	Anlama	Anlatma
Konuşma	-	1	2	-	3
Okuma	1	2	3	4	-
Yazma	2	1	3	-	4
Dinleme	-	1	2	3	-

Tabloda yer alan rakamlar, temel dil becerilerinin oluşum aşamalarını belirli bir sıra dâhilinde göstermektedir.

Konuşma: Ses tözü biçimi oluşturur. Oluşan biçim, anlatma işlevinin aracı olarak kullanılır.

Okuma: Sembol / harf, ses tözüne dönüştürülür. Ses tözü biçimi oluşturur. Oluşan biçim, anlama işlevinin aracı olarak kullanılır.

Yazma: Ses tözü, sembole dönüştürülür. Oluşan semboller biçimi meydana getirir. Meydana gelen biçim, anlatma işlevinin aracı olarak kullanılır.

Dinleme: Ses tözü biçime dönüştürülür. Oluşan biçim anlama işlevinin aracı olarak kullanılır.

Yukarıdaki tabloya bakarak temel beceriler içerisinde en fazla işlemin okuma ve yazma sürecinde gerçekleştiğini görebiliriz. Okuma ve yazmada diğerlerine göre daha fazla işlemin olması, bu iki becerinin öğretilmesini de zorunlu hâle getirmektedir. Sembolden töze, tözden biçime, biçimden anlama ve anlatma süreçlerine geçiş dil eğitimi çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Kıscacası dil, töze ve biçime sahip bir olgudur. Düşünce / anlam aracılığıyla ses tözü iletişim amacına göre biçimlere dönüşür. Bu biçimler arası ilişkiler, yazılı ve sözlü düzeyde bireyin iletişim amacını gerçekleştirir. Tözü düşünce aracılığıyla biçime dönüştürme becerisi, bireyin dil kullanım düzeyinin de göstergesidir.

2.6. Ana Dili Eğitiminde Dizisel ve Dizimsel İlişkilerin Önemi

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde, dil göstergeleri arasında iki tür ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bunlar, yatay eksen olarak da ifade edilen dizimsel ilişkiler ve düşey eksen olarak ifade edilen dizisel ilişkilerdir.

Dizimsel bağlantılar, "bir yapı, yani bir dizim oluşturmak için bir göstergenin kendinden önceki ve sonraki göstergelerle kurduğu ilişkiyle tanımlanır. Örneğin *genç* sıfatı, *genç kız* dizimindeki *kız* sözcüğüyle dizimsel ilişki içindedir. Gene /ı/ sesbirimi /k/ ve /z/ ses birimleriyle aynı ilişki içindedir. Dizimsel ilişkiler dilin yatay ekseninde, konuşma zincirindeki göstergelerin bitişiklik ilişkisiyle bir araya gelmesinden kaynaklanır. Böylece, Türkçe konuşan biri, *genç kız* diyebilir, ama bu dizime başka göstergeler de ekleyebilir. *Genç kız seviyor / Genç kız elbiseleri çok seviyor* gibi örnekler söz dizimsel ekseninde oluşmaktadır" (Kıran, 2006: 120).

Görüldüğü gibi, dizimsel eksen, kelimeleri meydana getiren seslerin çizgiselliğinden, kelimelerin bir araya gelerek oluşturdukları anlam öbeklerine ve anlam öbeklerinin bir araya gelerek oluşturduğu cümlelere kadar dilin her biriminin oluşumunda geçerli olan temel bir zemindir. İlk okuma ve yazma öğretiminden başlayarak ana dili eğitiminde dilin dizimsel eksenini oluşturan bir dizi kurallar öğretilmektedir. Okuma yazma öğretiminde, ses tanıtıldıktan sonra, yazma çalışmalarına başlanır. Yazma çalışmalarında, o dildeki uzlaşımlar çerçevesinde sesleri ifade eden semboller (harfler) doğrusal bir şekilde yan yana getirilir.

Cümle düzeyinde ele alındığında dizimsel eksenin doğrudan anlama sürecini ilgilendirdiği görülmektedir. Cümleyi oluşturan söz öbekleri arasındaki dizimsel ilişkiler, ortadan kalktığında dizimsel birimin anlaşılması zorlaşır. Bu açıdan bakıldığında, cümleyi oluşturan söz öbekleri ve kelimeler arasındaki kurallar ve bu kuralları düzenleyen gramatik işlemcilerin öğretim sürecindeki önemi ve işlevi ortaya çıkar. Türkçenin öğretiminde dizimsel eksenini oluşturan ve düzenleyen en önemli gramatik işlemci, çekim ekleridir. Çekim eklerinin yanı sıra, kelimeler arasındaki anlamsal ilişkileri düzenleyen ve anlamsal olarak kelimelerin yan yana gelme durumlarını belirleyen yönlendirme kuralları karşımıza çıkar.

Türkçede dizimsel eksen, öge ya da söz öbeklerinden meydana gelmektedir. Söz öbeği, anlam öbeğidir ve anlam öbeğini oluşturan kelimeler, dizim kuralları gereği yer değiştiremez. Öbek içerisindeki kelimeler yer değiştirirse anlam ortadan kalkar. "Ali benimle aynı uçakta yolculuk yapacak." (Kıran, 2006: 120) cümlesi Türkçede dizimsel eksen kurallarına göre olanaklı bir cümledir. "Uçakta aynı Ali yapacak benimle yolculuk / Yolculuk uçakta Ali benimle yapacak / Benimle yapacak Ali yolculuk uçakta aynı" (Kıran, 2006: 120) cümleleri ise, dizimsel eksen kurallarına göre uzlaşımsal bir anlama sahip cümleler değildir. Birinci cümledeki diğer

örneklerde anlam öbeklerini oluşturan kelimeler yer değiştirmiştir. Türkçenin, dizimsel eksenindeki en önemli özelliği, kurallı cümle yapısının *Özne + Nesne + Yüklem* dizilişinde olmasıdır. Türkçede, dizimsel eksen meydana getiren sözcük grupları, anlam olasılıkları dâhilinde kendi aralarında yer değiştirebilirler. Sözcük gruplarını meydana getiren kelimeler ise kendi aralarında yer değiştiremez.

Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde, bütün dillerde dizimsel eksenin olduğunu ifade etmektedir. Dil bilgisi öğretimi aslında, dizimsel eksenindeki kuralların öğretimidir. Bu kurallar aynı zamanda, yazma eğitimini de doğrudan ilgilendirmektedir. Yazma eğitimi açısından bakıldığında, bir cümledeki anlatım bozukluklarının önemli bir kısmı, dizimsel eksenindeki kurallara uyulmamasından kaynaklanmaktadır.

Genel Dilbilim Dersleri'nde dizimsel eksenle birlikte dile getirilen bir diğer kavram, dizisel eksen veya dizisel bağıntılardır.

"Dizisel bağıntılar, aynı işlevi yüklenen eşdeğer dil göstergeleri arasındaki değiştirim ilişkileriyle tanımlanır. Bu ilişkiler, düşey ekseninde yer alır; buna seçme eksenini de denmektedir. Yazar ya da konuşucu, bir tümcede aynı yerde bulunabilen sözcük bütününden ya da dizininden bir sözcük seçer. Bu sözcüklerin birbirlerinin yerlerine geçebilmeleri için aynı dil bilgisel sınıfa ait olmaları ve anlamlarının tümcenin anlamıyla bağdaşması gerekir" (Kıran, 2006: 121).

Dizisel ilişkiler, dil eğitimi açısından son derece önemlidir; kelime öğretimini doğrudan ilgilendirmektedir. Dizisel ekseninde birey, kelime hazinesinin genişlik, derinlik, ağırlık ve çağrışım boyutlarını, dizimsel eksenindeki kurallara uygun olarak kullanır. Dil merkezli anlama ve anlatma, dizisel ve dizimsel eksenlerdeki bir dizi işlem sonucunda gerçekleşir. "Yazmak ve konuşmak, seçmek ve seçtiklerini birleştirmektir. Bir anlam üretmek için konuşan ya da yazan kişi, çift seçim yapmak zorundadır. Öncelikle kendisine en uygun gelen göstergeleri ve terimleri seçmelidir; bunların içinden de amacına uyanları seçebileceği sözcüklerden yararlanabilir, sonra bu sözcük ve terimleri söz konusu dilin sözdizimi kurallarına uyararak, niyetini en iyi açıklayacak biçimde dizmeli ve düzene koymalıdır. Seçilmiş terim ya da sözcüklere dizi, bu terim ya da sözcüklerin birleştirilmesine dizim denir. Konuşan ya da yazan özne, bu iki işlemi özellikle konuşurken çok kısa bir sürede yaptığı için çoğunlukla bu iki işlemi birbirinden ayıramaz" (Kıran, 2006: 121-122). Okuma ve dinleme sürecinde de aynı işlemler yapılmaktadır.

Sonuç olarak, sözü edilen bu iki eksenindeki düzey, kişinin dil kullanım düzeyini göstermektedir. Ana dili eğitiminin hedefi, öğrencilere dilin dizisel ve dizimsel eksenlerini yetkin bir biçimde kullanabilme becerisini, farkındalık ve bilinç düzeyinde kazandırmaktır. Ana dili eğitiminde süreç, dizisel / düşey ekseninden dizimsel / yatay eksene doğru ilerler. Yapılandırıcı yaklaşımla hazırlanan ilköğretim birinci ve ikinci kademe Türkçe Öğretim Programları'nda da aynı yol izlenmektedir. İlköğretim 1-5. sınıflarda düşey eksen ağırlıklı bir ana dili eğitimi verilirken, 6-7 ve 8. sınıflarda ağırlık yatay eksene kayar. İlköğretim ikinci kademe ve lisede dil eğitimi çerçevesinde düşey ve yatay eksenler eş zamanlı olarak geliştirilir. Kısaca,

Saussure'ün dili tanımlarken belirlediği dizisel ve dizimsel eksenler, dil eğitiminin iki temel noktasını oluşturmuştur.

2.7. Anlam / Değer Kavramları ve Dil Eğitiminde Bağlamsal Anlamın Önemi

Saussure'den önce ağırlıklı olarak sözcüklerin gerçek anlamları üzerinde durulurken Saussure, Genel Dilbilim Dersleri'nde anlamın yanına bir de değer kavramını eklemiştir. Anlam, "ek, sözcük, cümle gibi dil öğelerinin zihinde uyandırdığı izlenim, tasarım demektir" (Hengirmen, 1999: 26). Diğer bir ifadeyle anlam, göstereni ifade eden işitimi imgesinin zihinde bıraktığı izdir. Değer ise anlamdan farklıdır. "Bir dil göstergesinin değeri, dizge içindeki konumuyla anlaşılır. Dil bir bakıma, değişik göstergelerin konumlarını birbirlerine göre belirledikleri bir dizgedir. Dil göstergeleri bir dizge içinde yer alırlar. Bir dili oluşturan göstergelerin her birinin ancak öteki göstergeler bütününe göre bir değeri vardır. Dil göstergesine değerini veren dizgedir. Değer, bir dil göstergesinin aynı yapı içinde birlikte yer aldığı öteki göstergelerle kurmuş olduğu ilişkidir, yani dil göstergesinin anlamlı bir dizge içerisindeki konumundan doğan göreceliktir. Bir sözcüğün değeri, içinde yer aldığı tümcedeki öteki sözcüklere göre oluşur. Dil göstergesini tek başına alırsak, onun değerini ölçemeyiz" (Kıran, 2006: 125-126).

Saussure'ün Genel Dilbilim Dersleri'nde gündeme getirdiği *değer* kavramının bugün anlam bilimindeki karşılığı *bağlamsal anlamdır*. Bağlam, "bir göstergenin birlikte bulunduğu öteki göstergelerle oluşturduğu ve anlamını aydınlatan bütüne denir. Göstergenin bağlama göre değer kazanması, dilin bir dizge olduğunun da kanıtıdır" (Aksan, 2006: 75). Göstergenin bu bütün içinde kazandığı anlam, bağlamsal anlamdır.

Değer kavramıyla ortaya çıkan bağlamsal anlam, dil eğitiminde son derece önemli bir yere sahiptir. Sözlüklerde, bir kelimenin temel / gerçek anlamı dışındaki anlamları, o kelimenin bağlamsal anlamlarını oluşturmaktadır. Bağlamsal anlam, dil eğitiminde anlama ve anlatma sürecinin temel kavramlarından biridir. Bir kelime veya kelime grubu, dizge içerisinde anlam kazanır. Kelimenin anlamsal değerini, içinde yer aldığı dizge belirler. Kelimenin bağlamsal anlamı aynı zamanda, kelime hazinesinin *derinlik* boyutuyla da ilgilidir. "Derinlik, sözcüklerin çeşitli anlamlarını bilmek ve kullanmak demektir" (Göğüş, 1978: 360). Değer ve bağlama bağlı olarak gelişen derinlik boyutu, çocuğun sahip olduğu kelime hazinesinin kalitesini belirler. Okuma eğitiminde, sözlük kullanmadan metindeki kelimelerin anlamını tespit etme çalışmalarında bağlamdan yararlanılır. Bağlamsal anlamın geri planında ise Saussure'ün belirttiği değer kavramı vardır. Değer kavramı, dil eğitiminde yan anlamlara hâkim olmanın önemini gündeme getirmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Sonuç olarak, dil çalışmaları alanında olduğu gibi dil eğitimi alanını da Saussure öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayırmak mümkündür.

Saussure öncesi döneme bakıldığında, Eski Dönemde ve özellikle Orta Dönemde, dilin bütünsel bir yapı olarak ele alınmadığını görüyoruz. Elbette, bu iki dönemde de dil eğitimi çalışmaları yapılmıştır ama bu çalışmalarda dil, bir yapı olarak düşünülmemiştir. Saussure ile birlikte 19. yüzyılın başlarında modern dilbilimin temellerinin atılmasıyla dil, bütünsel bir yapı / dizge olarak tanımlanmış ve dil eğitiminin dil bilimsel zeminleri de oluşmaya başlamıştır. Bugün dil eğitimi kavramı, gerek kuramsal gerekse uygulamalı çalışmalar açısından modern dil bilimdeki gelişmelere çok şey borçludur. Saussure, Genel Dilbilim Dersleri isimli eserinde, açık bir şekilde dil eğitimi kavramına değinmese de dili ve dil bilimi tanımlarken ortaya koyduğu kavramlar ve düşüncelerle dil eğitimi alanına önemli katkılar sağlamıştır. Dili bir dizge, sistem olarak tanımlaması, dilin uzlaşımına dikkat çekmesi, yazı ve dil kavramlarını birbirinden ayırması, dil ve söz kavramlarını ayırması, töz ve biçim arasındaki ayrımlara dikkat çekmesi, dilde dizisel ve dizimsel ilişkilere değinmesi, anlam ve değer kavramlarını dile getirmesi, dil eğitiminin dil bilimsel temelini oluşturan hareket noktaları olarak kabul edilmelidir.

Kısaca, dil eğitiminin dil bilimsel dönemi Saussure ile başlamıştır. Bu da, adı geçen eserin alanlar arası bir niteliğe sahip olduğunun en açık göstergesidir.

Kaynakça

- Aarts, B. (2002). "Grammar". *Encyclopedia of Language & Linguistics*. Elsevier. s. 113-115.
- Akerson, E.F. (1997). *Anlam Çeviri ve Karşılaştırma*. İstanbul: ABC Yayınları.
- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Başkan, Ö. (2003-a). *Bildirişim, İnsan - Dili ve Ötesi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Başkan, Ö. (2003-b). *Lengüistik Metodu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Başkan, Ö. (2006). *Dilde Yaratıcılık*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Bayraktar, N. (2004). *Dilbilimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin Oluşumu*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Bektaş, E. (1992). "Bergamalı Kadri Efendi". *İslâm Ansiklopedisi*, s.496, Cilt:5, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1984). *Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Yayınevi
- Chomsky, N. (2001). *Dil ve Zihin*. (Çev: Ahmet Kocaman). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Çıkar, M.Ş. (2001). "İlk Dönem Arap Dilbilimi". *Kur'ân ve Dil – Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*. (17-18 Mayıs) Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Van.
- Dilâçar, A. (1970). "Avrupa'da Yayımlanan İlk Türkçe Gramerin Özellikleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: TDK Yayınları, s.197-210.
- Göğüş, B. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- İnalçık, H. (2011). *Rönesans Avrupası, Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşmesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kıran, Z. (2006). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Onan, B. (2003). "Divanü Lûgat-it – Türk'ün Dil Öğretim Yöntemleri ve Dünya Filolojisine Katkıları Bakımından Bir Değerlendirmesi". *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13, 426-445.
- Saussure De F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev: Berke Vardar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (1993). *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*. İstanbul: Eren Yayıncılık.